

המשולש האדיפאלי: היעדר האב והשלכותיו הנפשיות על התפתחות הילד – היבט מקצועי, תיאורטי וקליני.

הקדמה

אב משמש "אובייקט מעבר", ו"מרחב פוטנציאלי" בדיאדה אם-ילד/ה ולכן היעדרו משמעותי להתפתחותו של הילד ולבריאותו הנפשית בכל שלב משלבי ההתפתחות.

במאמר אתיחס לנושא מהיבטיו השונים, האישי, המגדרי, התיאורטי והקליני. במאמר זה אני מדברת על חשיבותו, נחיצותו וחיוניותו של השלישי בתוך הדיאדה אם-ילד כמייצב המשולש, ההשפעה על ההתפתחות הנפשית של הילד בכל אחד משלבי הגדילה מלידה ועד לבגרות, ועל ההשפעה הבין דורית של שחזור דפוסים בעייתיים. פעמים רבות חל בנו עם כניסתנו לתפקיד הורי/ זוגי שינוי קיצוני שאינו מובן מאליו. אנחנו הופכים להיות באופן אוטומטי כמו הורינו: התנהגויות, דפוסים, משולשים, גם אם החלטנו שאנחנו לא ננהג כמוהם. מודעות לתהליך זה, תאפשר תיקון דפוסים בעייתיים ואת עצירת החזרתיות הפתולוגית בשרשרת הבין דורית. ולכן המחויבות שלנו היא לא רק כלפי ילדינו אלא גם כלפי בריאותם הנפשית של הדורות הבאים.

האב - חשיבותו בכל שלב משלבי ההתפתחות- היבטים מקצועיים, תיאורטיים וקליניים

הקשר בגיל הינקות

הקשר הטבעי

ככלל כאובייקט ראשוני לוקחות הנשים אחריות על הרך הנולד והטיפול בו מרגע הלידה, תפקיד אינהרנטי שנועד להן מלכתחילה. הן נושאות את העובר ברחמן ועם לידתו מזינות אותו, מטפלות בו ואוהבות אותו.

הן חשות, אולי בצדק, שהן יודעות טוב יותר מהם צרכיו ואיך נכון לטפל בו ובאופן הזה במודע, או שלא במודע, הן מדירות את רגלי האבות מהטיפול בתינוק.

למרות שבימינו האבות יחסית מעורבים, הם משתתפים בחוגי הכנה ללידה, הם נוכחים בלידה ושם בדרך כלל מסתיים תפקידם עם הגעת התינוק הביתה. להוציא אולי התגייסות טכנית של קניית ציוד וכד' האמהות נותרות, לרוב, אחראיות בלעדיות על הטיפול בתינוק.

לצד הגורם הפיזיולוגי קיים גם הגורם הסביבתי של תפקידים על פי מגדר שמכתיבים התנהגות וציפיות. כאשר תפקיד האב להביא פרנסה למשפחתו ועל האם לגדל ולחנך את הילדים, תפקיד שהקנה לאם אחריות מלאה לגידול התינוק ולעתים משאיר את האב בלתי נחוץ, מודר או שמדיר את עצמו. להתגבר על חינוך ועל ערכים מגדריים זו משימה מורכבת והשאיפה הטבעית של אם תהיה

להבליט את יתרונה על פני האב, ולעיתים היא תעשה זאת בדרך של ביקורת על אופן תפקודו, חוסר אמון ביכולתו הטיפולית, ותגובות קיצוניות לטעויות שהוא עושה בניסיונותיו "לחצות" קווי המגדר.

כך האב נותר מחוץ לקשר אם-תינוק, אם בגלל חוסר רלוונטיות, או מסיבות של נוחות ורצון לחופש. התרחקות האב מחזקת את הברית אם- תינוק שמעצימה את תחושת ההדרה וכך נוצר מעגל יחסים שמנציח משולש בעייתי, ובו קשר דיאדי אם - ילד והשלישי- האב, נותר בחוץ.

הימנעות אבהית

פעמים רבות אבות נמנעים מלהתערב בטיפול בגלל חוסר מיומנויות, חוסר ביטחון והחשש מכישלון במשימה שמתעצמים לנוכח תגובות קיצוניות של האימהות וגילויים של חוסר סבלנות וסובלנות, שגורמים לרפיון, לחוסר מסוגלות, ליתור ולנסיגה. שם נטמנים הזרעים הראשונים של הדינאמיקה הבעייתית בתוך המשולש כפי שהיא תבוא לידי ביטוי בהמשך, ביחסי אב-בן ואב-בת ובאופן שהיא תשפיע ותשליך על ההורות שלו, מעורבותו ויחסיו עם ילדיו והתפתחות הילד.

היחסים והמסרים של האם על אופן תפקודו ורמת שביעות רצונה ממנו, אם באופן ישיר אם באופן עקיף, מילולי או בלתי מילולי, במודע או שלא במודע, ישפיעו על האופן שבו הילדים יחוו את אביהם, מידת הקרבה והביטחון שיחוו במחיצתו, וקבלת סמכותו כאב. במצב זה נוצר פיצול והשלכה: בין אם טובה שרוצה את טובת ילדיה (לא ילדיהם) שהיא מומחית בלעדית ובלבדית, שיודעת לזהות צרכים ולספקם בצורה נכונה ומדויקת, ולעומתה אב שלילי, חסר כישורים ורגישות שעלול לפגוע בילד.

מצד שני אימהות מרבות להתלונן ולהביע מורת רוח, כעס ואכזבה, כנגד הבעלים על שאינם נרתמים ומעורבים בגידול הילדים ושהן נושאות לבד בנטל. הן מתלוננות על חוסר התמיכה וחוסר הגיבוי מצדם- סוגיה שתופסת מקום נרחב בתוך היחסים הזוגיים ומהווה מקור בלתי אכזב לקונפליקטים, למאבקי כוח ולהתנצחויות, לאיומים ואף עילה לגירושין.

אני סבורה שלו אימהות ואבות ידעו את הערך המוסף המשמעותי והבלתי ניתן לאומדן, של נוכחות שני ההורים, על מובחנותו ועל תרומתו הייחודית של כל הורה, והאופן בו הוא תורם להתפתחותו של ילדם בכל היבט, הרבה מהעיומותים היו נמנעים וכניסת האב הייתה נעשית חלקה וטבעית מתוך מודעות, הכרה ורצון טוב ולא בכפייה ובמאבקים. מודעות זו חשובה במיוחד ברמה הבין דורית. כדי להפסיק את מנגנון ההישנות ואת ההעברה הבין דורית של דפוסי יחסים בעייתיים ולא פונקציונאליים לדורות הבאים, ללא עבודה מודעת שתפסיק את השרשרת הבין דורית ימשיכו ויווצרו שוב ושוב נסיבות ותנאים שיובילו לאותם דפוסי בעייתיים.

מעורבות אבהית

חשוב לשלב את האבות בגידול התינוק מתוך עמדה חיובית והבנת נחיצותם וחשיבותם ולא מטעמים ביקורתיים תובעניים ומאשימים מחד. אך מאידך חשוב שהאבות יבינו שמעורבותם אינה באה כ"טובה אישית" לאם או כגחמה שלה כדי לכפות עליהם את התפקיד, אלא זו חובתם לגדל דור המשך בריא, כחלק בלתי נפרד מתפקידם האבהי עבור טובתו של ילדם ורווחתו. חשוב שאבות לא יתפתו למצוא פתחי מילוט כדי לפטור את עצמם מתפקידם ההורי בשל היותו תובעני, ולהימנע ממנו ולאפשר להם לפתח את כישורי ההורות שלהם. נדרשת מצד האב מחויבות ואכפתיות כדי לראות בעצמם מראה ומודל, עליהם לוותר ולצמצם את עצמיותם לטובת הילד/ה, לנהוג כשלוחה של הילד מתוך ראיית טובתו והתפתחותו התקינה.

לעתים האופן בו האבות מגבילים הוא נוקשה ואוטוריטטיבי. הם נוקטים בסמכות מענישה, חד צדדית ופסקנית ופוגעים בנרקיסיזם של הילד. עדיף ללמד אבות להשתמש בסמכותם באופן אמפאטי, מבלי להיות בקורתי ומבלי לפסול את אישיות הילד. חשוב ללמד את האבות לראות כל ילד באופן מובחן לזהות את צרכיו הייחודיים ולהעצימו. ללמד אותם לנהל משא ומתן על גבולות, חובות וזכויות. והרי ניהול משא ומתן עבור גברים הוא תחום מומחיותם, אך כשמדובר בילדם הם נעשים חסרי בטחון,

ואובדי עצות וכביכול נטולי כישורים. ילדים הם מומחים ובעלי כישורים טבעיים בלשאת ולתת, הם מרבים לעשות זאת עם האחים, החברים ובודאי שעם הוריהם, אם יחוו לגיטימציה, מרחב ובטחון.

חוסר מעורבות אבהית - דינאמיקה של כישלון בצל הדורות

האם השולטת מדי

אימהות סבורות לעיתים שהאבות נוקשים מדי, סמכותיים מדי, מתסכלים מדי, לא רגישים מספיק, בוטים, ישירים ותוקפניים. לדעת האמהות האבות לא תמיד מודעים לתהליך שהילד עושה ולמאמצי ושופטים אותו רק על סמך התוצאה. כך הם אינם מפרגנים, לא מעודדים את הילד ולא תומכים בו מספיק, כי הם טוטליים, מחמירים, הם נוטים לגבולות נוקשים ולענישה. ואז הן נזעקות ל"חובתן" הטבעית - להגן על הילד. להגן עליו מפני האב ולעמוד כחוצץ ביניהם. עמדה זו גורמת לילדים להיות פגיעים ורגישים, משום שהם חשים שהם לא יודעים או לא מסוגלים להגן על עצמם. כך שלמרות שבטווח הקצר הם אולי חשים מוגנים אך לאורך זמן הם דווקא מוחלשים והאבות הופכים לדמוניים. דינאמיקה זו מחזקת את אינטנסיביות היחסים הדיאדיים אם-ילד ומרחיקה את האבות. דינאמיקה זו מונעת מהילדים את ההתמודדות והחשיפה למודלים גבריים, את רכישת השפה ומיומנויות התקשורת והכישורים הגבריים כמו התמודדות עם עימותים ועמידה בלחצים וקונפליקטים, תסכול צרכים, דחיית סיפוקים שליטה, שדרושים להם כדי "לצאת" לעולם, ובניית זהות עצמית ומגדרית שלמה.

דינאמיקה בעייתית של העדר תקשורת והגנתיות בין ההורים, יוצרת תחרות, מאבקי כוח פיצולים וקואליציות, כאשר כל צד מנסה לגייס את הילד לטובתו והופכים את הילד לכלי משחק בידיהם, שלעיתים אף מצפים ממנו לנקוט עמדה רגשית או מנטאלית ולתמוך בצד מביניהם. לעתים קרובות אימהות נוטות להתערב ולבקר את התנהגות האב, תגובותיו ודרך חינוכו בנוכחות הילד דבר שמציב את האבות באור שלילי, כאויב משותף מול הדיאדה אם-ילד. דבר שפוגע בסמכותו, ומעמיק את תחושות הכעס, התסכול, האשמה, חוסר האונים, הפגיעה, הדחייה והכישלון שלו ומנציח את הדרתו. הברית הדיאדית אם-ילד כחלק ממשולש היא חזקה וקשה להתרה. כמעט תמיד ילד יזדהה עם אמו ויגלה נאמנות כלפיה כנגד אביו, בגלל הקרבה בתוך יחסי האובייקט המוקדמים ובשל היותה האובייקט הראשוני, המשמעותי והדומיננטי בגידולו, ותפיסתו את האם כחלשה מול האב הכוחני והסמכותי שזקוקה להגנה.

תפיסה זו נסדקת עם התבגרותם של הילדים כאשר הם הופכים לישויות נפרדות, וכושר השיפוט שלהם והיכולת שלהם לנתח מצבים משתכללים ומתעדנים. ובודאי כאשר הם עצמם הופכים להורים ולבני זוג ומתחילים להזדהות עם העמדה של ההורה מאותו המין. כאבות הם נעשים בעצמם מזהים עם ה"צד הפוגע" ומתחילים לגלות הבנה כלפי האב ולהזדהות עמו, ואילו אצל הנשים מתחילות להכיר בכך שהן לא כל כך חלשות כפי שהן חוו את אמותיהן ונעשות מודעות לכוחן ומשתמשות בו מול הגבר/האב.

הבנות אלו כשלעצמן, אינן מונעות את ההישנות הבין דורית של דפוסי היחסים בין ההורים, בגלל כוחם כתבניות אוטומטיות עמידות, ולכן ללא עבודה מודעת הם יטו להישנות בהעברה הבין דורית.

הברית אם-ילד מהווה לא אחת עמדת כוח וקלף מיקוח חזק בידי האם כנגד האב, במצבים של מחלוקת הורית ובמיוחד כאשר במקביל קיימים גם קונפליקטים בתוך המערכת הזוגית. וכאן המרחק להדרת האב ודחיקתו החוצה מהמשולש הוא קצר. אפשר למצוא זאת במיוחד במקרים של גירושין, כשהאימהות נוטות לחוש חלשות ולשסות את הילד בהורה- האב מתוך כעס ונקמה, או במקרים בהם הורים נלחמים זה בזו תוך שימוש בילד והתעלמות מצרכיו ומטובתו.

דווקא בגירושין חשוב לשמור על נוכחות השלישי- האב, בחיי הילד, בגלל העדר נוכחות פיזית ונפשית רציפה של האב, וכדי לסייע לילד להתמודד עם כאב הפרדה ועם הטראומה שהוא חווה עם התפרקות התא המשפחתי והיחידה ההורית וכדי למנוע נזקים נפשיים ועיוותי עצמי עתידיים. כדאי שהורים ישכילו ויבינו את חשיבות השלישי עבור שלמות המבנה הנפשי של הילד, ולא להיכנע לרגשות הדמוניים, של שנאה, עוינות, מרירות, ונקמה שמלווים את הגירושין תוך הקרבת טובתו של

הילד.

לא פעם בהעדר אב, במיוחד כשמדובר בגירושין, אימהות נוטות להטיל את האחריות ולהפוך את הילד ל"ילד הור" מצד אחד ומצד שני הן מפנקות ונמנעות מלהציב גבולות בגלל תחושות האשמה וכדי לפצות את הילד על האובדן והעדר האב. חשוב לזכור שלהורים הייתה הבחירה והשליטה אם להתגרש או לא, שלעומתם לילד אין. זהו מצב שנכפה עליו ולא שאלו לדעתו ולרצונו, ועל כן חשוב לנהוג בו בצורה רגישה ומיטבית.

גם במצב זה, שבו המבנה המשפחתי משתנה, חייבים לשמור על המובחנות בין תת המערכות ועל הגבולות ביניהן: המערכת ההורית והמערכת הילדית. על ההורה להיות מודע למקומו ולצרכיו של הילד, ולא לדחוף את הילד לתפקיד הורי ולהימנע מלערב אותו שלא לצורך, אלא בהתאמה לגילו, הבנתו של הילד ולהתפתחותו. כדאי להימנע מלהטיל עומס רגשי, או פיזי על כתפיו של הילד וכמובן לא לפעול כלפיו מתוך אשמה, הגנה ופיצוי יתר ולהציב בפניו גבולות. כי גבולות שומרים על המבנה הנורמטיבי, הם מקור של בטחון והחזקה והם בעיקר מעבירים מסר שאפשר לסמוך על ההורה. מסר על כך שההורה ממשיך לשלוט, להחזיק במושכות ולהוות הסמכות, וכי הילד רשאי וזכאי להמשיך לחיות את חייו, דבר שעשוי לתת תחושת בטחון לילד, לשחררו מתפקיד הורי כלשהו ולאפשר לו המשך התפתחות תקינה ונורמטיבית.

האפשרות לתיקון בהעדר האב

אני סבורה ש"תחליפי אב" כמו קרובי משפחה, וגם ניסיונות לפצות בכל דרך שהיא, הם משמעותיים ויש בהם מרכיב חשוב של תיקון אך לעולם הם לא הדבר עצמו, המקור, האב הביולוגי, והעדרו תמיד ילווה כצל רודף, ישאיר חלל, וישפיע על חייו ואישיותו של הילד.

במצב של גירושין שבו האב נוכח אך נעדר באופנים שונים או אלמנות, וביתמות, האב נעדר כליל, דבר שעוזר אולי להשלים עם חוסר נוכחותו אך הפגיעה הרגשית בילד עלולה להיות חמורה יותר. לכן אני סבורה שעל האם לעשות הכול כדי לבנות זוגיות שנייה ולא להתפתות להישאר בגפה אם מטעמי נוחות וחופש ("מה אני צריכה עוד מישהו לטפל בו ושיגיד לי מה לעשות"), אם בגלל כעסים ומטענים קשים שלא מווסתים שהיא עדיין סוחבת, או בשל הקושי להשלים עם הפרידה והעדר עיבוד האבל על האובדן. למרות הדינאמיקה, המורכבות והבעייתיות שיש לא פעם בזוגיות שנייה, יש בה מרכיב של תיקון עבור הילד ועבור האם. בן הזוג הוא הדמות הקרובה ביותר לדמות אב ברמה הפונקציונאלית, הרגשית ובתפקיד שהוא ממלא עבור הילד. דבר שמחזיר את תחושת השלמות המשפחתית, תחושת הערך והביטחון ובעיקר זה מעמעם את תחושת השונות והאחרות ומשחרר את הילד מאשמה ואחריות כלפי האם.

יחד עם זאת, זוגיות שנייה, צריכה להיעשות מתוך מודעות, בגרות ואחריות, ראיית טובתו של הילד והגנה עליו. להימנע מחשיפתו לכל קשר מזדמן, וכן לחשוף רק כאשר הקשר מתבסס. חשוב להכין את הילד נפשית ורגשית ולבצע שילוב הדרגתי בחייו. חשוב להכיל ולאפשר לרגשות שונים שמתעוררים בילד לבוא לידי ביטוי בשל כניסת ה"פולש הזר" שמאיים לקחת את מקומו של האב ולהרגיע את שאלת הנאמנות הכפולה שנוצרת בילד. יש להקפיד לבנות תשתית של אמון ובטחון ולאפשר שיח פתוח של תקשורת ושל שיתוף רגשי שוטפים שמלווים את התהליך מתחילתו. יש להקשיב לילד להתחשב ברגשותיו, מחשבותיו ותחושותיו, לא להיות מוכתב על ידם אך בהחלט להתחשב בהם ולאפשר להם לבוא לידי ביטוי ולא לפטור את הרגשות הללו באמירה שהילד קטן ולא מבין.

ולחלופין אותן אימהות שנוטות ל"התנפל" על זוגיות חדשה ולקשור קשרים עם בני זוג בצורה לא מובחנת ולעתים להחליף בן זוג אחד באחר כדי לא להתמודד עם כאב הפרידה והאובדן, או כתוצאה מחסכים וצרכים רגשיים של קרבה ואינטימיות, או בגלל קשיים כלכליים וקיומיים או קושי להתמודד עם הלבד והבדידות, וזאת מבלי לקחת פסק זמן ולעבד את הפרידה ומבלי לשמור על הילד ועל טובתו.

תחושת האובדן עבור בנות ובנים תהיה קשה, אך התגובה וההשפעה תהיינה שונות. כמו כן תהיה

משמעות שונה לאובדן של אם לבת לעומת הבן או לאובדן של אב עבור בן לעומת בת. אלו הבדלים בהתבסס על מגדר, אך אופן ההתמודדות היא גם פונקציה של גיל, בשלות, חוזק אגו של האם והילד, תמיכה משפחתית וסביבתית והימצאותם של תחליפי הורים, משאבים כלכליים, הגורם לגירושין או למוות, ועוד...

הורות מודעת

חשוב שההורים יהיו מודעים לדינאמיקות הללו ולמחירים שהם גובים מהילד ועל השפעתם העתידית על בריאותו הנפשית של ילדם מתוך דאגה לטובתו ורצון לגונן עליו. כדי להתקיים על המשולש להיות בנוי מיחידה הורית מול יחידה ילדית. הילדים זקוקים לשני ההורים להזדהות והפנמה כאשר שני ההורים מתפקדים בגמישות ובהשלמה זה לזו, תוך שיתוף פעולה, הבנה עמוקה והכרה הדדית בחשיבות התפקיד של כל אחד מהם לרווחתו הנפשית של הילד, בהתאם לשלבי התפתחותו ובהתאמה לזהותו המינית.

אני סבורה שדינאמיקה של חוסר מעורבות האב אינה מתרחשת באופן מודע מלכתחילה. היא קשורה לתפקיד המגדרי המסורתי של חלוקת התפקידים בין המינים שהונצח לאורך דורות ואולי אפשר לומר אף משחר האנושות. היסטורית החלוקה הייתה פחות רלוונטית כאשר המשפחות חיו במבנה חברתי שבטי כחלק ממשפחה מורחבת, כשכל המבוגרים היו מעורבים בגידול הילדים ובחינוכם, וכולם שימשו מודלים מרחיבים ומשלימים או חלופיים להורים. ואולי הדבר קשור לחוסר המודעות לתפקידו הרגשי והמגדרי של האב לגיבוש הזהות האישית והמינית של ילדיו. אני סבורה שהאב כשלישי, חשוב כגשר וכאובייקט מעבר בין האם לילד בתהליכי הנפרדות וההיפרדות ובין היחידה ההורית לעולם החיצון. האב מביא דפוס התנהגות ותגובות אחרים שונים מאלו של האם, והוא מהווה שלוחה נוספת של הילד ומודל נוסף להזדהות שמאפשר את הרחבת העצמי שלו ויתרום להתפתחות עצמי שלם וקוהרנטי. חשיפת יתר של הבן למודל אימהי- נשי בלבד או "עודף" נוכחות אימהית, בשל נפקדות של האב או העדר אב עלול לגדל ילד אדיפאלי, רגיש, פגיע, תלותי, חסר בטחון, שזקוק לאישורים תמידיים ולתמיכה חיצונית לביסוס תחושת הערך. הילד יהיה בעל דימוי עצמי נמוך, אינו בטוח בגבריותו ובהותו המינית, ויימצא בחיפוש אין קץ אחר דמות אמו בנשים אחרות. ילד כזה בדרך כלל יסבול מקשיים ביצירת אינטימיות וחיפוש אין סופי של מודלים גבריים שיהוו מראה לגבריותו ופגיעויות נרקסיסטית נוספות

אם דומיננטית ושתלטנית ואב חלש ופסיבי עלולים לגדל ילד עם הפרעות קשות בזהות המינית ובהגדרתה ונמצא נטייה להומוסקסואליות וזאת כדי לשמור על נפרדות ומובחנות וכהגנה מפני הבלעות נשית. בתוך יחסים חד מיניים אלו יתכן והוא יהיה הצד החלש, הפסיבי והנשלט כמו אביו שנשלט על ידי בת זוג חזקה ודומיננטית, וזאת מתוך הזדהות עם אביו ודחייה של דמות אב. או לחילופין נמצא אותו תופס עמדה אקטיבית כאמו מתוך הזדהות עם מאפייניה הדומיננטיים, של הזדהות עם התקפן, מול בן זוג חלש כפי שחוזה את עצמו מול אמו.

חשיבות מעורבות האב בהתאם לשלבי ההתפתחות של הילד:

חשיבות נוכחות האב בחיי הבן

בשלב האוראלי: בשנה הראשונה לחיים כאשר העונג נקשר לחלל הפה ולשפתיים ולגרייה שנלווית להאכלה. האם היא שבדרך כלל זמינה, נענית ומספקת את צרכי התינוק באופן מהימן ואוהב ובהעדרם הילד יחוזה דחייה, נטישה וחוסר אמון בסיסי.

בשלב זה, גם כאשר האם היא הנושאת העיקרית בטיפול בתינוק, חשובה זמינותו ונוכחותו הפעילה של האב כשלישי, כהרחבה של האם, וכמודל נוסף של הזנה, מגע וטיפול בתינוק.

ב"שלב האנלי": שלב בו הליבידו באזור האנאלי והמשמעות של יחסי האובייקט נקשרת להפרשות ולסילוק ועצירה. תקופה שמאופיינת במאבקי שליטה וכניעה. הילד בגיל שנתיים עד שלוש נמצא בקונפליקט בין אהבה לשנאה, בין שיתוף פעולה למרדנות, בין חופש הבעה לפחד מאובדן שליטה. חינוך נוקשה מדי לניקיון עלול להוביל להתנהגויות נגיטיביסטיות וכפייתיות בגיל הצעיר כמו: אנקומפרזיס- הטלת צואה לא רצונית במקומות לא מקובלים או אנורזיס – הרטבה חוזרת או מוטיזם שהיא שתקנות מכוונת וכולם מאפיינים מאבק על עצמאות ושליטה. ובגיל מאוחר יותר עלולים לגרום לבושה, לנטייה לשליטת יתר ולנוקשות כפייתית. אפשר להכריח ילד לאכול אך אי אפשר להכריח אותו לעשות צרכים או לשלוט בהם. בתקופת חיים זו יש חשיבות לגישה תקיפה לצד תמיכה בילד וזאת מבלי לפגוע ברגשותיו.

כניסת האב כשלישי בשלב זה יש בה כדי ל"אזור", להרגיע ולווסת את אינטנסיביות היחסים שבתוך הדיאדה אם- ילד. יש בכוחו לאפשר תגובות חלופיות, מתונות יותר, מכילות ומשלימות לחינוך לניקיון ולתגובות הילד. כל הורה הוא שונה, יש לו תכונות וסף רגישות שונים, בשל הבדלים אישיותיים, היסטוריה שונה של יחסי אובייקט מוקדמים ותהליכי השלכה והעברה שונים ולכן הוא גם מגיב באופן שונה לאותו אירוע, ויכול לשמש כחלופה לתגובת האם וכאפשרות שונה מדרכה של האם.

לפי מאהלר השלב האנאלי הוא גם שלב הנפרדות, (Mahler,1972) שלב של תרגול. שלב של גילוי העולם, סקרנות כלפי העולם שבחוץ. ילדים בגיל זה חווים ומתרגלים התרחקות, וחוזרים ל"בסיס אם" ל"טעינה". בשלב זה הם מוותרים על אומניפוטנציה ומפתחים אינדיבידואציה ואוטונומיה. תפקיד ההורה בשלב זה לתת לפעוט חופש, אך להיות זמין לו לפי צרכו, עליו לקבוע לו גבולות מגוונים, ולספק מידע דבר שמשמר סקרנות. קיבעון בשלב התרגול מתאפיין בתחושת גרנדיוזיות ואומניפוטנטיות לא מובחנות ולא מציאותיות. ואם הילד לא מצליח להתפכח מתחושה זו, והוא ממשיך להרגיש כל יכול ובאופן הפגנתי מכחיש כל פגיעות וחוסר אונים, בשלב זה נוכחות אב עשויה למנוע תחושת רכושנות והגנת יתר מצד האם או חוסר הגנה והזנחה. נוכחות האב מאפשרת נפרדות ועצמאות מהאם, מרחב ואישור "לגדול", "לצאת החוצה" ולהיפרד. מצד שני האב יכול להיות אובייקט נוסף ומראה לתפיסה עצמית מובחנת ומציאותית של הילד. וכך הוא יכיר בכוחותיו אך גם בחולשותיו ויקבל את עצמו באופן מציאותי, חסר אבל שלם, ולא דווקא מושלם.

ב"שלב האדיפאלי": כאשר לילד מלאו בין ארבע לחמש שנים. סקרנותו המינית הילדית וזוהותו המינית מתפתחות. בשלב זה הילד מזדהה עם ההורה מאותו המין כהורה אידיאלי, ומתפתחים אצלו המוסר והסופר אגו. אצל הבנים מתקיים תסביך אדיפאלי ופחד סירוס ואצל הבנות, תסביך אלקטרה וקינאת הפין.

האב הוא צלע במשולש אדיפאלי ובתהליך נכון של זוגיות והורות ההורים לומדים לקבל את המיניות המתעוררת של ילדיהם ומשמשים להם דגם של גבולות הולמים באינטימיות מינית ורגשית. הבן לומד להשתחרר מ"התאהבותו" באמו ומהמשאלה לזכות בה לאישה, וכך גם נמנע מאבקו באביו, הוא לומד לקבל ולהשלים עם זוגיות הוריו ולחפש זוגיות לגיטימית מחוץ לתא המשפחתי, והבנות לומדות לוותר על שאיפתן לזכות באביהן כבן זוג והתחרות עם האמהות שוככת.

בשלב זה חשיבותו של השלישי- האב היא משמעותית ביותר להתפתחות המוסר והסופר אגו, לנפרדות ולבניית זוגיות ואינטימיות בעתיד. האב משמש מודל לזהות ולהזדהות גברית עבור הבן, ועבור הבת הוא משמש מודל גברי ומראה לנשיות המתפתחת שלה. קיבעון בשלב זה יפגע ביכולת לנפרדות ולבניית זוגיות ואינטימיות בעתיד. פרנצי (1933) אומר שקיימת השפעה של השלב האדיפלי על זהות מינית בוגרת וחיים זוגיים עלול להפוך מקור קיבעון ושיתוק רגשי.

ב"שלב הזהות" כאשר לילד מלאו בין חמש לשבע שנים האב משמש מודל להזדהות גברית חיובית ולמתן חיזוקים לזהותו המינית למסוגלותו ולכשירותו הגברית והמינית. יחד ההורים משקפים את כל הזהויות החולפות בלי להכחיש או לפסול אותם. הם מעודדים הכרה עצמית ומובילים לאישיות

מוגדרת עם גבולות גמישים, שיעזרו להגיע להישגים, לכוח, לכשירות ולתחושת מסוגלות. הם משבחים, מחזקים ומספקים מידע מועיל כשצריך.

כאשר ההורה תובע מצוינות ונמנע מלשבח, או נמנע מהנחייה ומעביר מסר שאין לשגות, הילד יגדל להיות תחרותי וכפייתי או מתפשר ומתמרח.

בשלב המעורבות בו מלאו לילד המתבגר בין שבע לשלוש עשרה שנים, הוא מפנה את האנרגיה לרכישת מיומנויות חברתיות ולפיתוח חברויות מחוץ למסגרת המשפחה ולמציאת חבר אישי. בגיל זה על ההורה להיות זמין בצורה נאותה, לעודד בדיקת קשרים, לספק מידע שמזרז פיתוח מיומנויות של יצירת קשרים, עם מתבגרים ובוגרים מחוץ למשפחה ולהתקשר רגשית עם עמיתים ולמצוא חבר אישי בן אותו מין. הורה פוגע מבקר את העמיתים או שאינו מעורב דיו ועסוק בצרכיו. בלוס (1967) Blossֹ הגדיר את המושג תהליך אינדיבידואליה שני. לפיו בתהליך זה המתבגר פונה לקבוצת השווים שמשמשת כתחליף לתלות האמוציונאלית במשפחה.

בשלב זה האב מצטרף לתמונה החברתית והרגשית של הילד, נוכחותו ומעורבותו משמעותית וחיונית להתפתחות זהות מינית גברית ולדימוי עצמי גברי בטוח ויציב. עידוד תפקוד יצרני ותחושת מסוגלות, כשירות ותהליכי נפרדות ועצמאות לקראת בניית זוגיות ואינטימיות של הבן.

גיל ההתבגרות הוא שחזור של תהליכי התפתחות מוקדמים ולכן הוא מזמן הזדמנות שנייה לשני ההורים לתיקון של תהליכים רגשיים ומנטאליים ביחסי האובייקט המוקדמים שלהם עם הילד, במקרים של מילוי חסכים, מענה לצרכים, ותיקון של כשלים הוריים מהשלבים ההתפתחותיים המוקדמים ולתיקונם.

אפשר לומר שתפקיד האב בעולמו של הבן כבר מינקותו ללמד אותו שליטה ואיפוק, דחיית סיפוקים, עמידה בלחצים, ורכישת מיומנויות גבריות, כמו אומץ והעזה. האב כשלישי וכאובייקט מעבר מסייע לבן להתרחק ולהתנתק מכבליה ההדוקים של האם ומהשפעתה בהיותה הדמות המטפלת הדומיננטית בחייו. האב מתפקד כגורם מגשר, מרגיע וממתן שעוזר בתהליך הנפרדות של הבן מבלי שזה יחוש אשמה, דחייה או נטישה. ולעזור גם לאם לשחרר ולאפשר לבן נפרדות ועצמאות. מעורבות האב כבר בשלבים המוקדמים בחיי בנו תאפשר יציאה הדרגתית, מווסתת ומאוזנת לקראת נפרדות והגדרת העצמי שלו. הבן נוקט במאמצי התרחקות אקטיביים רגשיים ופיזיים על מנת לבנות ולהגדיר את זהותו המינית-הגברית כמובחנת מאמו מחד. מאידך עצם היותו זכר שונה ומוגדר מגדרית מאפשר תהליכי נפרדות והינתקות קלים וטבעיים יותר.

חשיבות נוכחות האב בחיי הבת

הבת, לעומת זאת, לא נזקקת לתהליכי נפרדות והרחקה כדי להגדיר את זהותה הנשית והמינית כי היא מלכתחילה מהווה "המשך ישיר" של זהות האם והקשר הרגשי הקרוב לאם אינו מהווה איום עבורה. אך דווקא חוסר המובחנות ביניהן וטשטוש הגבולות, סגנון ההתקשרות הנשי-רגשי, עלול להקשות על הנפרדות שלה ועל הגדרתה העצמית. במקרה זה נוכחות האב ביניהן כשלישי עשויה לאפשר תהליכי היפרדות ומובחנות ברורים יותר. מכאן שנוכחות שני ההורים חשובה בכל שלב כדי לנטרל ולווסת תהליכי פיצול, השלכה והזדהות של כל אחד מההורים כלפי הילד מאותו המין או בן המין השני, מתוך יחסי האובייקט המוקדמים שלהם ומתוך דפוס יחסים בעייתיים על רקע העברה בין דורית. אמנם עד גיל שש מושלם גיבוש הזהות, אך בגיל ההתבגרות על פי מאהלר¹ קיים שחזור של אותם שלבים התפתחותיים ויש הזדמנות לתיקון

¹מאהלר (1972) מבחינה בין לידה ביולוגית ללידה פסיכולוגית. היא מצינת שהלידה הפסיכולוגית היא תהליך אינטרה פסיכי מתמשך שנמשך כל החיים ואינו מסתיים לעולם. על פי רעיון זה מופיעים התהליכים המוקדמים בשלבים שונים במהלך החיים. גיל ההתבגרות הוא חזרה על חוויות ילדות משמעותיות מבחינה פסיכואנליטית. ומתוך כך אני סבורה שגיל זה מהווה הזדמנות שנייה לתיקון יחסי אובייקט פגומים ולתיקון תהליכי נפרדות ותהליכים התפתחותיים אחרים שלא הושלמו.

ולסגירת מעגלים ביחסי האובייקט ובגיבוש הזהות של הילד או הילדה.

כמו הבן, גם הבת זקוקה לאב מרגע לידתה, אם בשלב האוראלי כהרחבה של האם וכחשיפה למודל טיפולי נוסף ומשלים, אם בשלב האנאלי כגורם מווסת ומפשר בתהליכי גמילה, חינוך ועצמאות, אם בגיל האדיפאלי כדי לאפשר הזדהות עם ההורה מאותו המין ולבניית זהות מינית מגובשת.

בשלב הזהות הבת זקוקה לשני הוריה כדי לגדיר את הזהות שלה כשונה משל אביה ומובחנת מאמה, תוך רכישה ואימוץ של חלקים גבריים לתוכה עם יכולת להתנהגות אסרטיבית, יוזמת, מסוגלת לתחרות בריאה, שאפתנות ומימוש העצמי. ובשלב הנפרדות לטובת הגדרת הזהות המינית ולתהליכי נפרדות, תוך אפשר ויעודוד של יציאה החוצה לקראת נפרדות ועצמאות ולבניית זוגיות ואינטימיות בהמשך חייה.

אוגדן (2002) מציג את התפיסה לגבי היחסים המעבריים עם האם המתווכים את הכניסה לתסביך האדיפלי הנשי. הכניסה לתסביך אדיפוס כוללת את הבאתה של צורה שונה באופן מובהק של התייחסות לאחרות לתוך הזוג אם תינוק, צורה המחייבת התארגנות פסיכולוגית בין אישית מחודשת. בתסביך האדיפלי האב הוא הנציג העיקרי של האחרות. בתחילה אין הכניסה לתסביך האדיפלי הנשי סובבת סביב יחסים עם האב עצמו אלא סביב ההזדהות הבלתי מודעת של האם עם אביה שלה. לפני שהילדה מסוגלת ליחסים עם האחר, האב, היא והאם עורכות חזרה גנרלית לקראת הדרמה האדיפלית העתידית שבה האב הממשי ייפך למרכזי. האם מאפשרת שייעשה בה שימוש כצינור המוביל ליחסים עם האחר. הצלחתם של היחסים האדיפליים המעבריים היא שסוללת את הדרך למעשה האמיץ של הילדה שהיא מאפשרת לעצמה להתאהב באב הממשי. היחסים האדיפליים עם האב הם צורת התייחסות אשר באמצעותה נותנת האם באופן בלתי מודע את ברכתה לאהבה האדיפלית של הילדה לאביה ומשם לאהבתה לגברים אחרים. ליקוי ביחסים אלו חוסם את התפתחות ההתעניינות של הילדה באביה. הילדה מרגישה כי היא חייבת להתכחש למשאלות ולשאיפות ביחס לאביה ולמחשבה כי לאביה יש משהו להציע לה. חוסר יכולתה או אי רצונה של האם לשמש כאובייקט מעברי אדיפלי מתפרשים כחוסר נכונות מצד האם למחול לילדה על כניסתה ליחסי אובייקט אדיפליים. כניסה ליחסים אדיפליים עם האב בנסיבות אלו מהווה ניסיון לעקוף את האם. זוהי משימה קשה ביותר ללא עזרתו הפעילה של האב. אפילו המשאלה להיות כמו האב נחווית כמעשה אסור וכבגידה באם. אם האב אינו מנסה לבטל את האיסור הבלתי מודע של האם על סיפור האהבה האדיפלי, הילדה מרגישה מחוזקת באמונתה כי אסור שיהיו לה רגשות רומנטיים ומיניים כלפי אביה. הילדה תלויה באהבתו של אביה, ומאוחר יותר באהבתם של גברים אחרים כמקור לערך העצמי.

התפתחותה של זהות מינית ברורה הנה השתקפות של יצירת יחסי גומלין דיאלקטיים בין זהות גברית לזהות נשית. דבר זה מתרחש כאשר האדם אינו צריך לבחור בין לאהוב את ולהזדהות עם אמו לבין לאהוב את ולהזדהות עם אביו. היחסים המעבריים עם האם משמשים מסגרת להתפתחות זו. כאשר זה מתרחש נוצרת הבניה מחודשת של דו מיניות היסודית של האדם כך שהנשיות לא צריכה להיות בריחה מגבריות או הכחשתה ונוצרת זהות מינית בריאה.

כמו באותו מקרה של האם שנמצאת ביחסים בעייתיים עם בן זוגה שיצרה קואליציה עם בתה נגד אביה, הילדה במקרה זה מרגישה מחוזקת באמונתה כי אסור שיהיו לה רגשות רומנטיים ומיניים כלפי אביה ורואה ביחסים איתו כבגידה באמה. האב היה פסיבי

חשש מהאם ולא נלחם עבודה. אני מניחה שהבת במקרה זה תגלה קשיים ביחסים עם גברים בעתיד ופגיעה בתחושת היערכ.

חוסר נוכחות האב כשלישי וכאובייקט מעבר יחזק יחסים אינטנסיביים בין האם לבת, יחסים של תלות ושל חוסר מובחנות, יצור חוסר ביטחון ופגיעה בדימוי העצמי והנשי וקשיים בנפרדות ובעצמאות של הבת תוך חיפוש אחר אב בדמויות של הגברים שהיא תבחר בשל חוסר השלמת התהליך ההתפתחותי עם אביה והעדר המראה המשקפת לנשיותה ולתהליך של נפרדות מאביה. תסביך אלקטרה ינציח וישמר משאלה ילדית לגבר בדמות אביה, קינאת פין, קשיים ביצירת זוגיות בריאה ובאינטימיות ובמקרים מסוימים להתפתחותה של זהות לסבית.

בתוך זוגיות מאותו מין היא תזדהה עם האב התקפן ותכחיש או תדחה חלקים נשיים פסיביים וחלשים. היא תעשה זאת מתוך הזדהות עם האב החזק ודחייה של חלקים נשיים פסיביים חלשים ותלותיים כייצוגי האם בתוכה או שהיא תהיה הצד הפסיבי והחלש כאמה מול בת זוג חזקה ודומיננטית כאביה. גם במקרה זה מתוך דחייה של ייצוגים גבריים בתוכה והזדהות טוטלית עם האם החלשה, כדרך של הזדהות טוטלית של הבת עם אמה כישות אחת שאין מקום לגבר ביניהן שיתחרה על לבה. תהליך דומה יכול להתרחש אצל בן, עם אם חזקה ודומיננטית ואב חלש יגררו קשיים בזהות המינית והגברית בשל העדר ייצוג מודל גברי חזק בתוכו. הוא יבחר בבני מינו בגלל דחייה מהאישה כייצוג נשי שהוא דומיננטי ובלעני ומצד שני הזדהות עם האם החזקה, תוך גילויי נאמנות והצהרת אמונים "נצחית", לאמו כאישה האולטימטיבית בחייו שאין לה מתחרות על לבו. בזוגיות מאותו מין. הוא יהיה הצד הדומיננטי לאות הזדהות עם אמו מול בן זוג חלש כאביו, ומתוך דחייה של ייצוגים גבריים חלשים בתוכו. או שהוא יהיה האב החלש מול בן זוג דומיננטי ובלעני כהזדהות עם אביו החלש וכדחייה של הייצוגים הנשיים שבתוכו.

בשני המקרים מדובר בזוגיות "עקרה" שלא יכולה להפיח חיים בתוכה בלי ה"שלישי" או "שלישית" כדי ללדת. גם בזוגיות חד מינית כל אחד מבני הזוג תופס פוזיציה מגדרית של "בן" או "בת זוג" ובכך הוא משחזר את המודל הזוגי של הוריו. ובהמשך עם היוולד ילדם ייווצר משולש אדיפאלי עם אותה הדינמיקה של המשולש המקורי, שחזור של יחסי אובייקט מוקדמים, כאשר כל אחד מבני הזוג נמצא בתפקיד הורי וגם ילדי. משולש שמתאפיין בהגנות פרימיטיביות של הכחשה, פיצולים, השלכות והזדהויות, חוסר מובחנות וחוסר נפרדות והמשך של הישנות בין דורית. רק טיפול ועבודה מודעת של זיהוי המשולשים הללו, מקורותיהם, והתפקיד שהם מילאו כמוסתי חרדה בתוך יחסים אינטנסיביים, בגלל טראומות עבר, חרדת נטישה וקשיים בנפרדות, ברמה האישית והבין דורית, יעזרו להתיר את המשולש האדיפאלי ולהגיע לרמת נפרדות גבוהה שתאפשר בניית זוגיות והורות בריאה ומובחנת עם מבנה משפחתי מובחן שמכיל גבולות בין תת המערכות, ללא כוחניות או ריצוי, והצבת גבולות תוך יצירת תחושת ערך, עידוד ותמיכה. שיביאו להפסקת ההישנות הבין דורית של הפתולוגיה המשפחתית.

ילדים זקוקים לשני הורים להזדהות והפנמה. נוכחות שני ההורים חשובה לכל ילד ללא הבדל מה מינו לטובת יצירת זהות מינית ואישית שלמה ומגובשת. האם משמשת מראה לגבריותו של הבן וגם לייצוגים נשיים בתוכו והאב הוא מודל להזדהות גברית עבורו וגם השלישי שמסייע בנפרדות. אצל הבנות האב משמש מראה לנשיותה ולייצוגים גבריים בתוכה וכן כשלישי שמסייע בנפרדות, כשהאם היא מודל להזדהות נשית עבורה. מכאן שנוכחותם שני ההורים חשובה, אך לא פחות חשוב הוא האופן שבו הם נוכחים ומודעותם לתפקידם כמודל של אמפטיה, מעורבות והעצמה, וויסות רגשי ומנטאלי, וויסות הקרבה והמרחק, וויסות של גבולות וחופש, האפשרות לנפרדות ולתהליכי פרידה ועצמאות. העדרו או חסרונם של אחד מהם משנה את האיזון ואת המערך המשפחתי ועלול להשפיע על ההתפתחות הנפשית של הילד מכל מין וליצור הפרעות רגשיות, הפרעות בזהות המינית ועיוותי עצמי.

ישנם מקרים בהם נוכחות האב זוכה למשנה חשיבות, למשל כאשר אם נפקדת או נעדרת, פיזית או רגשית או בשל כישלון בהתאמה הורית, כאשר ההבדלים במזג האישי ובאישיות בין האם לתינוק

שעלולים לגרום ליחסי אובייקט בעייתיים וחסכים כבדים ולמנוע סיפוק צרכים באופן מלא. העדר שלישי- האב במקרים אלו עלול להיות הרה גורל להתפתחותו הנפשית והפיזית של הילד.

Goldberg (1989) (אצל אוגדן 2002) מציין שאופיו הייחודי של כל תינוק מגייס היבטים מסוימים של הפוטנציאל הרגשי של האם ומפיה בהם רוח חיים. מאחר ולתינוק יש תפקיד בבריאת אימו, לעולם אין לשני תינוקות אותה אם, והיא עוברת שינוי פסיכולוגי ביחסים ביניהם. אילן (1979), מדבר על ההתאמה ההורית ומציין שהואיל וגם אימהות הן בעלות מזג שונה חשוב שתהיה התאמה אופטימלית בין נטייתה של האם לבין צרכיו וכושר קליטתו של התינוק. תינוק פעיל זקוק למינון אחר של גירויים מצד הסביבה מאשר תינוק פסיבי. כשאין התאמה בין צורכי הפעוט וגישת האם עלולות להופיע הפרעות תגובתיות שהן בבחינת אור אדום המצביע על הצורך בשינוי. יש מקרים שקיימות בעיות רגשיות באם או במצב המשפחתי שמפריעים לגדילה טובה של הילד או שקיימים נתונים אצל התינוק המקשים על ההורים להתאים עצמם לצרכיו המיוחדים. אוגדן (1983) (אצל אוגדן 2002) מציין שיחסי אובייקט פנימיים פתולוגיים מנציחם לעד את החוויה הסובייקטיבית של התינוק לגבי הקושי של האם לזהות את מצבו הפנימי ולהגיב אליו בהקשר של יחסי אובייקט פנימיים אלו. הילד חווה חרדה, ניכור וייאוש הקשורים להרגשה כי אינו יודע מה הוא מרגיש או מי הוא. כדי להתמודד עם החרדה שבאי הידיעה וכדי ליצור את האשליה כי הוא יודע מה הוא מרגיש, הוא יוצר מבנים חלופיים הכוללים צורות של שליטה על האובייקטים הפנימיים והחיצוניים באופן אובססיבי, סמכותי בעזרת אני כוזב או הזדהות השלכתית. מבנים אלו מסייעים להדוף את הרגשת אי הידיעה הם גם משפיעים בכך שהם סותמים את הפוטנציאל שמצבי רגש צומחים בו.

כמו לדוגמה מקרה של מטופלת שלי שסבלה מהתעללות קשה מצד האם, שאובחנה כבעלת הפרעה פסיכיאטרית. הבת הייתה קשורה מאוד לאביה שאהב אותה וטיפח אותה. אך הוא נעדר מהבית ברוב הזמן בשל עבודתו ואולי כפתח מילוט מפני אשתו. בעוד שבתו נותרה לבדה עם אם הרסנית ופוגענית, חסרת הגנה, טיפול והרגעה. האב היה חסר כשלישי וכאובייקט מעבר מכיל, מרגיע ומנחם, וכגורם שיכול היה ליצור הפרדה והרחקה ביניהן ובכך למתן את אינטנסיביות היחסים הבעייתית הזו. אין ספק שהעדרו והיות הבת תלויה בחסדי אמה ונתונה למרותה ולהתעללותה, היו גורם משמעותי שהאיץ תהליך נפשי שיתכן והיה מתמתן או נמנע, אם האב היה נוכח באופן מלא יותר. דברים אלו מובעים בהסתייגות מסוימת משום שקיים גם מרכיב גנטי במקרה זה.

במקרה אחר אם שאביה נפטר סמוך ללידת בתה. האם הייתה נתונה בתהליך של אבל קשה ולא הייתה פנויה לטפל בבתה ולשמש לה מראה מאירת פנים, שמחה, חיובית ואוהבת, שדרכה תוכל להשתקף כתינוקת.

גרין (2000) מכנה תופעה זו בשם "תסביך האם המתה" שמקורו בדיכאון בילדות. אין מדובר בדיכאון שנגרם מאובדן ממשי של האובייקט, אלא התרחשות של אבדן בנוכחותו של האובייקט שהוא עצמו שקוע באבל עז. האם נכנסה למצב של דיכאון, שהסיבה העיקרית לו היא אובדנו של אובייקט שיקר לה, שהיא הייתה שקועה בקשר עמו.

במקרים הללו הגורמים המשמעותיים הם עיצבונה של האם בעניין וחוסר העניין שהיא מגלה בילדה. חיוניות פנימית אותנטית של האם שנעצרה, נחסמה או נבלמה שהייתה לפני כן עשירה ומאושרת. השינוי שמתרחש בנפש התינוק כאשר אימו חדלה באורח קיצוני להשקיע בו נחוויות על ידי הילד כאסון. הסיבה לכך שללא כל אזהרה מוקדמת אבדה האהבה במחי יד, מהווה טראומה נרקיסיסטית, התפכחות בטרם עת שמביאה לאובדן אהבה ומשמעות, שכן לתינוק אין הסבר, או יכולת להבין הסבר כלשהו, שיכולים לעזור לו להבין את שהתרחש. כיון שהוא חווה את עצמו כמרכזו של היקום האימהי הוא מפרש אכזבה זו כנובעת מיצריו שלו ביחס לאובייקט. לאחר שהילד ניסה לשווא לתקן את האם השקועה באבלה והניח לה להרגיש את חוסר האונים שלו

לאחר שחוה את אובדן אהבתה וסכנת אובדן של האם עצמה ולאחר שנאבק בחרדה באמצעים שונים, עוררות יתר, נדודי שינה, ביעותי לילה, נוצרו הגנות מסוג שונה. הוא מסיר את ההשקעה מן האובייקט האימהי, ומזדהה באופן לא מודע עם האם המתה. אינו שונא אותה מחשש לפגוע עוד יותר בדמותה.

התוצאה היא חור במארג יחסי האובייקט עם האם. אין זה מונע המשך השקעה, אהבת הילד ואת הטיפול בו אלא שליבה איננו עמו. בהמשך, ביחסי אובייקט הילד ייפול טרף לחזרה כפייתית ושליטת השקעה מן האובייקט מהפחד להתאכזב.

מקרה של אם שנחנה במזג שונה מבתה. היא הייתה דינמית, בעלת קצב מהיר, חסרת סבלנות וחסרת מנוחה. התפתחות הילדה הייתה אטית ולא תאמה את מזג האם. הדבר בא לידי ביטוי בהפגנה של תסכול, קוצר רוח, אכזבה ומורת רוח שהאם ביטאה אם מילולית, אם באמצעות שפת גוף ופנים חמוצות וזועפות, כך נוצרה מראה שאינה משקפת ואינה מתפעלת. את המראה הזו הבת המשיכה לחפש באחרים, דרך שאפתנות חסרת מעצורים וניסיונות להצטיין בכל תחום בו עסקה, כדי לעורר תשומת לב והתפעלות. הילדה צמחה להיות אישה חרדתית, עם דימוי עצמי נמוך ותחושת חוסר נראות וחוסר מסוגלות, תמיד מאכזבת, סובלת מפחדי נטישה, מרצה וסתגלנית מחד, ומאידך ביטאה התנהגויות של אקטינג אוטו, של שתיקה מתריסה ושל אגרסיה פסיבית.

מקרה נוסף של אם שיש לה שתי בנות עם האחת היא מסונכרנת ויש לה זולת עצמי של תאומות, אך עם השנייה היחסים קונפליקטואליים, אינטנסיביים ותגובתיים. היחסים הללו משפיעים גם על הקשר האחאי שבין שתי האחיות. כאשר כל בת תופסת פוזיציה הפוכה מאשר אחותה כדי להגדיר את עצמה ולתפוס מקום. האחת מתנהגת כילדה טובה והשנייה ילדה רעה. ככל שהאחת טובה יותר השנייה רעה יותר. הילדה "הטובה" זוכה למשובים חיוביים שמעודדים אותה להתנהגות חיובית ואילו האחיות השנייה מקבלת משובים שלילים שגורמים להתנהגות שלילית ולהדרה. כניסת השלישי-האב, שיתכן ובאישיותו הוא דומה יותר לילדה התוססת, או שהוא מסוגל להכיל אותה טוב יותר מהאם, אופציה ומציע אפשרות נוספת להזדהות ולמשוב. התנהגות כזו של האב תתיר משולש בעייתי בין האם והבנות, ישבור את מעגל האינטראקציה שנוצר ביחסים, ויאפשר יציאה מתפקידים, ימנע שערות לעזאזל ויעזור להרגיע, לווסת ולאזן את המערכת הבעייתית.

במקרה של אם היסטורית, שתלטנית, הגנתית וחרדתית, שראתה בבן שלה שלוחה של עצמה ולא אפשרה לו כל ביטוי עצמי של עצמאות ונפרדות יחד עם הכחשת המיניות ומסרים כפולים. היחסים הסימביוטיים, האינטנסיביים והאדיפאליים, גרמו ליצירת עיוותי עצמי אצל הבן ולהפרעות רגשיות כמו חרדות, פחד נטישה, חוסר בטחון והתנהגות כפייתית, לפגיעות נרקיסיסטיות, להפרעה בזהות המינית ובדימוי העצמי, ולקשיים בנפרדות וביצירת זוגיות אינטימית. הבן ראה בנשים אובייקטים מיניים חסרי פנים וכאשר הקשרים היו משמעותיות, הן הפכו ל"אימהיות" ולא עוררו תשוקה. האב במערכת זו היה אדם חיובי ורגוע, אך הוא נעדר פיזית ולא היה מעורב בחינוכו של הבן. וכשנכח הוא נמנע מלהתערב, אם כדי להימנע מקונפליקטים עם אשתו ואולי כי לא ראה פסול בדרכה החינוכית ופירש זאת כהגנה ודאגה לילד. הילד אהב את אביו ורצה בנוכחותו, ואני מניחה שאם האב היה מעורב יותר, כשלישי וכאובייקט מעבר מווסת ומרגיע וכמודל להזדהות גברית, הוא היה יוצר מרחב פוטנציאלי חלופי לבנו, ומאפשר לו נפרדות ובניית זהות אישית ומינית מגובשת, עצמאית וברירה.

ההחזקה² של האב שונה מזו של האם. את ההחזקה מייחסים לאם, ההחזקה של האב היא לא פחות טובה ובאופן טבעי היא תהיה שונה.

לעתים האם חשה שעליה להגן על הילדים מפני חשיפה להתנהגויות גבריות שנחווות כישירות מדי, לא אמפטיות ולא רגישות מספיק, אולי כוחניות או תוקפניות מדי ולכן היא מרחיקה את הבן מהאב ומונעת ממנו מודל גברי והרחבת הזהות. האב מתסכל ומאתגר, לא תמיד הוא מספק צרכים באופן

² הולדינג

שנכון בעיני האם, הוא יהיה פחות מגונן ואולי פחות רגיש ורגשן, הוא זה שדוחף "החוצה" את בן לעצמאות בעוד שהאם נוטה לגונן ולהשאיר אותו קרוב אליה. האב מתערב באופן שונה: השפה, הקונוטציה, טון הדיבור, האופן שבו דברים נאמרים, הניסוח יהיה חד וחותר דבר שעלול להתפרש כפוגע ולא רגיש ולכן יש להדירו. בכך למעשה האם פוגעת בסמכותו כאב ובייצוג שלו בעולמו הפנימי של הילד. היא מונעת מבנה את הרחבת העצמי, את החשיפה למודלים אחרים שהם לא היא, ושבעצם אותם הילד יפגוש בעתיד מחוץ לבית. יחד עם העדר מיומנויות תקשורת וכישורים גבריים, קשיים בהתמודדות עם סמכות שיבואו לידי ביטוי בהדיפת הסמכות או כניעה לה, ולפגיעה בזהות הגברית אצל הבן והעדר ביטחון נשי ומנטאלי (אסרטיביות, אמביציה, השגיות, חשיבה לוגית) אצל הבת.

לדעתי קיים חוסר מודעות עמוק לחשיבות נוכחות השלישי- האב בחיי ילדיו, הנוכחות הפיזית, הנפשית והרגשית, ולתרומתו הייחודית המגדרית עבור הבן ועבור הבת לצורך גיבוש זהות מינית וזהות רגשית תקינות מווסתות ושלמות. קשה להתגבר על דעות מגדריות קדומות שלעיתים מתבטאות כהערות מזלזלות, מבט מגבוה ותחושת עליונות הצדדים מכל הכיוונים.

הזהות הגברית והזהות הנשית בעולם הטיפול

שום שלב לא יושלם ללא נוכחות השלישי- האב כחלק אינהרנטי בתהליך. כהקבלה אני מביאה את דבריו של ברמן (2003) על תולדות הפסיכואנליזה ועל האבות המייסדים כ"הורים". הוא התנגד לרעיון שהפסיכואנליזה היא חד הורית ושייכת לפרויד בלבדית, ולכן הוא מזמין להכיר בפרויד ובפרנצי כהורים משותפים. הוא מציין שרעיונות מפתח לא נולדו במבודד אלא כפרי מפגש אינטנסיבי בין שניים, מפגש שהוא מכנה "דיאדה מפרה". בדיאדה כזו נחווים לא אחת אהבה ותוקפנות, קונפליקט וקרבה. INTERCOURSE מושג בעל כפל משמעות, יחסי מין ומפגש אינטראקטיבי בין שניים, כלומר פוריות היא תוצר של מפגש ושל מגע ולא של התבודדות. ברמן סבור שההשפעה ההדדית בין השניים, במישור המחשבתי והמקצועי, הגדירה את יסודות הדיאלקטיקה ומעצבת את המרחב הפסיכואנליטי והטיפול עד היום. ותרומתו הייחודית של כל אחד מהם במרחב שנוצר בדי שיהי ביניהם, הוא המרחב שבו אנו המטפלים חיים ועובדים גם כיום, וכך המתח הדיאלקטי שבין ההשפעות של שני ההורים מפנה לכל אחד מקום לגיטימי משלו. ברמן מדגיש את חשיבות קיומם ומעורבותם של שני הורים בגידול הילד ומוסיף שאחד היתרונות הגדולים בקיומם של שני הורים שאף לא אחד מהם יכול להיות דמות הזדהות מוחלטת, נציגה של אמת טוטלית ביחס לערכים הנכונים ולדרך הנכונה לחיות בה. כי כאשר ישנן שתי אפשרויות לגיטימיות, ימצא מקום גם לאפשרות שלישית, דהיינו מקום לזהותו האוטונומית המתעצבת של הילד.

תפקיד האב מיוצג לדעתי על ידי תיאוריית הדחף של פרויד שהיא תיאוריה גברית. המטפלים על פי גישה זו, מאופיינים באיפוק, בשליטה, במינימליזם, בריחוק רגשי ובפרשנות מנטאלית. כמו האב גם הטיפול על פי פרויד הוא מתסכל צרכים, אינו אישי ורגשי. הוא מייצג את החברה החיצונית, את הערכים ואת הגבולות, עוזר לשלוט ולווסת דחפים ולפשר בין הסתמי לאני העליון, ולפתח אשמה וסופר אגו. הטיפול באופן זה עוזר בבניית זהות סוציאלית נורמטיבית ולהסתגלות חברתית ותפקודית, ולגבש את קוהרנטי, יצרני, חברתי ומסתגל. כמו האב שמלמד להכיל תסכול לדחות סיפוק, הטיפול מאתגר יציאה החוצה לקראת היפרדות ונפרדות, ומכין את הקרקע לקראת עצמאות ותפקוד יצרני וחברתי. הוא הטיפול באופן זה הוא ממוקד מטרה ותוצאה, ומדגיש מיומנויות גבריות של השגיות, אסרטיביות, לוחמנות, עמידה בלחצים, תחרות, מאבק ואינדיבידואליזם.

לעומתו אפשר לראות בגישתו פרנזי ובגישת העצמי של קוהוט גישה "נשית". גישה שרואה בתפקיד המטפל שילוב של תפקיד גברי ונשי. גישה שמדגישה יחסים ואמפטיה כתנאי וכבסיס לטיפול. הפרוש הוא מנטאלי אך ברוח אמפאטית, והמטפל משמש זולת עצמי של מראה, תאומות ואידיאליזציה, הוא ממשי, מספק צרכים והוא רגשי.

כמו שנתפס תפקיד האם כמתמקד ביחסים, באמפטיה ובהכלה תפקיד שמכוון לעולם פנימי רגשי שמדגיש את התהליך ופחות מתייחס לתוצאה. כפי שהאם נותנת פרשנות רגשית ואמפאטית לעולמו

הפנימי של הילד, היא מתחשבת, משתפת ומספקת צרכים. האם רגישה לצרכיו של הילד, מכבדת את רצונותיו ונמנעת מלפגוע בנרקיסיזם שלו ומכשלים אמפטיים.

המוקד שלה הוא בהווה לעומת עשייה אצל האב. גברים מייצגים מנטאליזציה ואילו הנשים מייצגות רגש. מובן שכל אחד מכיל את האחר, באישה יש ייצוגים גבריים ובגבר נמצא ייצוגים נשיים. אנימה ואנימוס, כמו אור וצל, הדומיננטי אצל הגבר הוא פריפרי אצל האישה ולהיפך. גבר ואישה שהם הפכים משלימים, ועל כל אחד מהם לבטא את חלקו בשני החלקים אך בדגשים שונים. אמנון שמוש (2013) מונה אותם חכמת הלב (האישה) ותבונה המוח (הגבר), וסבור שאפילו תפקוד מושלם של האחד, לא ייתן חיים לגוף ללא השני, חשיבותם של השניים ואפסותו של האחד ללא שיתופו של השני. יש להתייחס בשוויון מלא ובהערכה זהה לשני האיברים החיוניים הללו וכל פגיעה באחד מהם מאיימת על שלמות הגוף ועל עצם החיים. עולם מנטאלי בלבד לא יכול להתקיים ללא עולם הרגש. והעדר ממשי או סמלי של אחד מהם מהמשולש, ייצור עיוותי עצמי ופגיעה בבריאות הנפשית של הילד. מודעותם וההכרה של שני ההורים בחשיבות הנוכחות הפיזית והרגשית שלהם עבור הילד ייצור משולש בריא, עם גבולות מוגדרים שיאפשר צמיחה נורמטיבית ובריאה.

הילד ההורי

נפקדות השלישי או העדרו, רגשית או פיזית, כאשר הילד נוטל על עצמו תפקיד הורי ומכחיש צרכים ילדיים. מילר בספרה על ה"דרמה של הילד המחונן" (2000) היא עוסקת בילד רגיש וערני שחושיו מחודדים לקלוט את הסביבה ואת הציפיות ממנו, כשהוא נענה להם ומתאים עצמו לדרישותיהם של ההורים על ידי ריצוי ומוותר על צרכיו. הוא חש באופן תת הכרתי שהוריו אוהבים אותו "על תנאי", ובעצם רק כאשר הוא ממלא אחר ציפיותיהם הוא נאהב ולא בזכות עצמו. בטחונו העצמי מתערער, הוא אינו מחובר לעצמו ולצרכיו ופועל מתוך אני מזויף או כוזב (ויניקוט, 2009). ילד זה חסר רשות פנימית וחיצונית לבטא את רצונותיו, רגשותיו וצרכיו באופן אותנטי. הוריו לא מזהים את צרכיו האמיתיים ולא נענים להם, והוא משמש למעשה שלוחה של הוריו בהיענותו לצרכיהם על חשבון צרכיו שלו.

אצל הילד ההורי נוצר פער בין התפקיד ההורי שהוא פועל על פיו לבין הגיל הביולוגי והרגשי שלו. זהו פער קשה להכלה ולויסות, בגלל מחסור בכלים מנטאליים ורגשיים מתאימים להתמודדות עם הקונפליקטים והפערים המנטאליים והרגשיים שנוצרים בתוכו. קיים חוסר מענה לצרכים רגשיים ילדיים בסיסיים שאותם הוא מכחיש ומוריד למחתרת ונוצר פער בין האני הרגשי לאני המנטאלי וחוסר אינטגרציה בין חלקי עצמי ואני כוזב.

פינוק יתר והערצת יתר או מקובל להחמיא ולחזק את הילד על איכויותיו אך גם לשקף באופן מציאותי ומאוזן את מגבלותיו וחולשותיו כדי שיוכל לבנות עצמי מציאותי שלם וקוהרנטי ולקבל את חלקיות העצמי שלו וחוסר מושלמותו וזאת בלי לפתח הפרעה נרקיסיסטית. אך בשל פינוק יתר, הגנת יתר, הערצה ומראה גרנדיוזית לא מובחנת ולא מציאותית של הילד, עלולה להיווצר הפרעה שבה הוא יתקשה לקבל את חוסר מושלמותו. כאשר חסר וויסות או איזון של ההורה בתוך הדיאדה אם ילד על ידי גורם שלישי, עלולה להתפתח הפרעה נרקיסיסטית, אני מזויף ולא אותנטי. נוצר פיצול בין האני האמיתי שכולל רגשות, צרכים, רצונות, תפיסות, קשיים, חולשות, ופנטזיות לבין אני חיצוני ולא מחובר תוך הכחשה והדחקה של עולם פנימי רגשי.

הילד הנרקיסיסטי ימשיך לחפש הערצה ומראה לגרנדיוזיות ולמגלומניות שזכה לה מהוריו, הוא ירצה להמשיך ולהיות בלעדי ובלבדי, וכיחיש חלקים לא פוטנטיים בעצמו. הוא יבדיל את עצמו מהשאר, יתבע מהסובבים אותו התפעלות כל הזמן ויתקשה לחלוק בתשומת לב ובמקום עם האחרים. הוא יטה למעברים ולתנודות חדות בין תחושת אומניפוטנטיות לאימפוטנטיות, בין תחושת כל יכולות לתחושת אפסות, ולחוסר ויסות רגשי ותנודות במצבי הרוח. קיום נרקיסיסטי מתפתחים גם בגלל כשלים אמפטיים של הסביבה המגדלת, כאשר לא רואים את הילד, מתעלמים מצרכיו ולא משקפים אותו, או כאשר רואים ומתייחסים לילד כמרכז העולם בצורה

לא מובחנת,, דבר שיוצר סוג של מגלומניות, וחיפוש אינסופי של סגידה ושל הערצה. המטופל הנרקסיסטי בטוח שכל רצונותיו יתממשו, שהוא מורם מעם, ועל כולם להתאים עצמם אליו, הטיפול בו יתמקד בלאפשר לו להיות אנושי ובלתי מושלם, לאפשר לכל רגש שלו לבוא לידי ביטוי. במסגרת טיפולית אם ההורים ישתפו את הילד באי הצלחות שלהם, הילד ירגיש בטוח לשתף בטעויות ובאי ההצלחות שלו וכך גם ילמד להיות אחראי לכך.

בשני המקרים, של הילד ההורי ושל הילד המפונק/ מוחמא בהפרזה, הילד ינסה להיאחז באני הגרנדיזי ויתכחש לצרכים ולחסרים האוטנטיים שלו ויפתח רגישות נרקסיסטית ומאפיינים של הפרעה נרקסיסטית.

הסתרה, בושא ואשמה בסיפור הבין דורי בהשפעת העדר שלישי - האב:

בושא מבטאת תחושת פגימות, של חסר, של לקות, של אי שלמות, זו הרגשה שבין האדם לבין עצמו.

מקור הבושא מתוך העצמי וכלפי העצמי, המתבייש בעצמו, מתבייש במי שהוא. **מולון Molon**

2002 מתייחס אל הבושא כאל מערכת ביולוגית שמעודדת התכנסות פנימה לצורך הגנה מפני פגיעה שהתינוק אינו מסוגל לעמוד בה כי היא יוצרת חוויה של אינון. הבושא עוזרת לאורגניזם לשלוט בסיטואציה שבה אין סיכוי למענה רגשי לצרכיו. בושא היא חוויה של חור במקום שבו היה צריך להיווצר הקשר שלנו עם האחרים. הבושא גורמת לנו ליפול מחוץ לריקוד מחוץ לכוריאוגרפיה של התיאטרון האנושי. בעומקים הכי עמוקים נופלים לתוך ריקנות שבה אין מילים רק שתיקה. באין מקום הזה אין עיניים שרואות אותנו כי אחרים הפנו את מבטם מאיתנו. אף אחד לא רוצה לראות את הפחד שאין לו שם. (**הירשפלד 2006**) משתמש **במטפורה של קיר הבושא**. על פי הדרי (2008), בשלבי חיים הראשונים קיים יצר לפריקה בעוצמה מתפרצת ובהתעלמות מן המציאות החיצונית. אפיון זה מקל על התינוק להשתחרר מן העוררות הגופנית. חסימה נוקשה של הטבע הספונטי של התינוק תעורר השפלה, בושא זעם וחרדה. הבושא עוצרת את המשחק והספונטניות. העיקרון לדבריה שמי שחווה בושא בשלבי התפתחות מוקדמים יגיב גם לסיטואציות יומיומיות המעוררות בושא נורמלית בעצמה של החוויה המוקדמת הטראומטית. (1988) Sandlre, Dare, Holder טוענים שתפיסת הילד את הצורך המיני שלו גורמת לבושא בגופו. הלפיר 2007 helfear אומר שהבושא, האשמה וההשפלה עוצרות את התנועה האנרגטית של הילד הקטן ויוצרות כאב ומתח גופני אמיתי. היות שעצירה זו באה מהחברה ובעיקר מההורים והיא חוזרת על עצמה ומהר מאוד היא הופכת להיות כרונית, הכאבים הללו מפורשים על ידי הילד כאני רע...שסביבה טווה הילד מערכת אמונות שליליות לגבי עצמו. ההתקפות על המיניות הילדית הורסות תחושת העצמי הבסיסית ביותר כי הזהות המינית היא הליבה של חווית העצמי ולעיתים קיים ניתוק מן הגוף הנחווה כלא אני. המטרה היא לא להיפטר מהבושא אלא להפוך את הבושא הטראומטית לבושא שהיא חלק מהחיים התוך אישיים ובינאישיים.

אשמה לעומת זאת מקורה בסופר אגו והיא מכוונת כלפי הזולת ומקורה מתוך יחסים. חשים אשמה כלפי האחר בגלל משהו שנעשה, שנאמר או נחשב ובשל כך האחר נפגע. ככל שהסופר אגו נוקשה יותר ובלתי גמיש כך תחושת האשמה תהיה קשה יותר וחזקה יותר. וככל שהסופר אגו נוקשה יותר כך גם היכולת לווסת רגשות ולפשר בין הדחפים לבין צווי החברה תהיה קשה יותר, מצב שעלול ליצור סימפטומים נירוטיים והפרעות רגשיות.

הסופר אגו מתפתח בגיל האדיפלי כאשר הילד מתאהב באמו ורוצה "להרוג" את אביו, כדי לזכות בה. המשאלה "להרוג" את האב וכן האיסור על גילוי עריות, שניהם איסורים חברתיים. איסורים אלו מעוררים רגשות אשמה בילד שלומד בהדרגה לוותר על המשאלה הזוגית/מינית כלפי אמו ועל רגשות התוקפנות והתחרות כלפי אביו ובמקומם לחפש זוגיות מחוץ למשולש האדיפלי. פתרון נכון של שלב זה מאפשר פיתוח מצפון סתגלני שמשכיל לפשר בין הדחפים לבין צווי החברה, ואת היכולת ליצור זוגיות אינטימית בעתיד.

ללא פתרון בשלב זה המשאלות האסורות תישמרנה כבנות קיימא ותיצורנה רגשות אשמה כבדים. הבן ינסה להתמודד עם רגשות אשמה אלו באמצעות גיוס הגנות וסימפטומים נירוטיים כדרך לפתור את המאבקים המתמידים שבין הדחפים לבין האיסורים החברתיים והוא יישמר כילד אדיפלי שיתקשה בבניית זוגיות ואינטימיות, ובקשיים בנפרדות ובהיפרדות, מכיוון שהמחויבות הראשונית שלו נותרה כלפי האם- האישה הראשונה והאולטימטיבית. זו דמות האישה שהילד שבאדם הבוגר ינסה לחפש בנשים אחרות, והיא בלתי מושגת. במקרים אלו נוצר פיצול בין האם לאישה, נוצרות שתי ישויות מקבילות ולא אינטגרטיביות: ה"אישה האימהית" ו"האישה המינית". כאשר היחס כלפי האישה האימהית הוא נעדר תשוקה וחסר רגשות מיניים, בגלל האיסור על גילוי עריות. ואילו כלפי האישה המינית היחס יתבטא בהעדר רגשות אינטימיים של קרבה, והיא תגלם אובייקט חסר פנים שנועד לשרת צרכים מיניים. הסכנה ש"אישה אימהית" תחווה כמינית או "אישה מינית" תחווה כאימהית מעלה את רמת החרדה והאשמה וכאמצעי הגנה נוצר הפיצול ביניהן. אם דומיננטית או העדר אב ממשי או רגשי מנציחים קשר אינטנסיבי עם האם ואת קשיי הנפרדות ועלולים להוביל למצב זה של פיצול.

אצל בנים העדר אב כתוצאה מאובדן או העדר נוכחות פיזית או רגשית עלול לגרום ליחס דו ערכי של הילד כלפי אמו בגלל רגשות אשמה שלא מאפשרים נפרדות מהאם. העדר אב כשלישי הופכת את המשאלה של זוגיות עם האם לאפשרית וגוררת תחושות אשם כבדות. ומשום כך עליו לגייס הגנות נוקשות כדי לסלק את האיום ואת החרדה שבהתקרבות לאם. על פי פרויד האשמה מקורה בדחף והיא מופנית כלפי העצמי בדרך של הענשה עצמית, הרס עצמי ודיכאון או החצנתה ופיתוח התנהגות אנטי סוציאלית והפרעות אישיות שונות. לפי תיאורית יחסי אובייקט תחושת האשמה נובעת מהיחס כלפי האובייקט אך התוצרים שלה זהים, הרס עצמי ודיכאון או הפרעות אישיות.

אצל הבנות העדר אב מנציח ולא מאפשר לפתור את קונפליקט אלקטרה. על פי התיאוריה בהתפתחות רגילה הבת מתאהבת באביה ושואפת לסלק את אמה כדי לזכות בו. אלא שאז היא מתפתח הסופר אגו ועמו רגשות אשמה בגלל ההכרה של האיסורים החברתיים והפחדים מענישה. הבת מוותרת על משאלתה לזוגיות עם אביה ועל "קנאת הפין" ופונה לחפש זוגיות מחוץ למשולש האדיפלי. אך במקרה של אבדן אב התחרות על האב והמשאלה לנצח את האם כאישה נשארת בלתי פתורה כי היא לא נבחנה במבחן המציאות של המשולש האדיפלי. במצב כזה מוצאים שהילדה מעלימה את התחרות עם האם ומכחישה כל סממן נשי/מיני כדי להגן על עצמה מפני האשמה והחרדה או שהיא כן מתחרה תחרות גלויה עם האם אך זו מלווה באמביוולנטיות, מהמשאלה לנצח אותה מחד ומאידיך אשמה וחשש להרס האם ולהיהרס בעצמה.

גם אצל בנים וגם אצל בנות העדר האב גורם לפגיעה בדימוי המיני ובזהות זו, גורם לקשיים בנפרדות ולקשיים בבניית זוגיות מינית ואינטימית בעתיד.

הבת ממשיכה לחפש את אביה בגברים אחרים, משליכה צרכים אבהיים כלפי בן הזוג וציפיות בלתי הולמות ובלתי מציאותיות, ואילו הבן ממשיך לחפש אישה אולטימטיבית בדמות אמו, בנשים אחרות ויסבול מפיצול בין הקדושה לקדשה וקושי ביצירת זוגיות ואינטימיות, תוך שחזור המשולש המקורי שלו של העדר ודינמיקה בעייתית בהעברה הבין דורית.

קליין (Klein, 1957) מתייחסת למושגים: קנאה (JALOUSY), צרות עין (ENVY), והכרת תודה ולמקורות שלהם. בצרות עין הכוונה להרגשה שאדם אחר הוא בעליו של דבר נערץ. דחף הקנאה בא לקחת ממנו את הדבר או להרעילו. רגשות אלו מתעוררים בפוזיציה אוראלית סדיסטית או אנאלית סדיסטית, שנובעות מדחפים הרסניים, ומאופיינות בשנאה וברצון להרוס את האובייקט החלקי, את השד הטוב שהפך לשד רע.

קנאה היא הרצון להידמות לאחר ולשאוף להיות כמוהו כדמות אידיאלית, אך לא על ידי הריסתו וגזלתו. לרצות את הדברים שיש לאחר ולשאוף להגיע למקומו בלי לפגוע בו.

הקנאה קשורה באובייקט השלם. התינוק מכיר את אמו כאובייקט שלם. הקנאה היא התהליך שמתרחש בפוזיציה הדפרסיבית, שבה הוא מכיר בכך שאמו שייכת גם לאובייקטים אחרים. זוהי הרגשה מתוחכמת וקשורה למשולש האדיפלי. משום בשלב זה התינוק משלב בהדרגה בין רגשות האהבה והשנאה שלו, הוא ממזג את ההיבטים הטובים והרעים של אמו דרך מצבי התאבלות, שקשורים לרגשות אשמה. הוא מתחיל להבין שלא יוכל לשמור את אמו לעצמו כרכוש בלעדי. לכן הוא מוצא עזרה אל מול רגשי הצער והאובדן על ידי היחסים עם האובייקט השני שהוא האב, או אחרים בסביבתו. ילד עם יכולת להתמודד עם מצבי קנאה יפתח קשר טוב עם האובייקט הקרוב לו, יפנים אהבה, יוכל להכיר תודה ויהיה מסוגל להכיל כאב שקשור לשנאה ולצער. התינוק שחווה את השד הטוב והשד הרע יחדיו מתאמץ לצאת מהרגשות המכאיבים של שנאה, הרס וקנאה באמצעות אימוץ השד הטוב כהגנה. וכך הכרת הטובה שמופנית אל השד הטוב והאידיאלי הופך בהדרגה לייצוג לאובייקט פנימי. השד הטוב מוטמע והופך לחלק מהאגו.

קליין מדגישה שלושה תחומים שמציניים את הבראתו הנפשית של האדם המבוגר: הוקרה, הכרת תודה ושביעות רצון. שאפתנות שטומנת בחובה מרכיבים של תחרות, יצירתיות וביקורת בונה. אנשים ששותפים לחוויות להנאות החיים, שמוותרים על המרירות ועדיין יש ברשותם את הכוח להנאה פעילה. – תחושות אלו מקורותיהם נמצאים בתקופת הניקות והם תלויים במידה בה התאפשר לתינוק ליהנות מהשד ללא קינאה מופרזת לאם על כך. קליין הניחה שהאושר שנחווה בינקות והאהבה לאובייקט הטוב מעשירים את האישיות ומהווים את הבסיס ליכולות של הנאה ושל סובלימציה שעדיין מורגשים בגיל מבוגר. תינוק שהתבסס אצלו האובייקט הטוב בדרך טובה, יכול למצוא פיצויים לאובדן ולמחסור בחייו הבוגרים. אצל האדם המקנא זה מורגש כמשהו לא מושג, כיון שאף לא פעם הוא יוכל להיות מסופק, ולכן קנאתו מתחזקת.

סיכום

עיקר כוחו של השלישי – האב, הוא בגיבוש זהות עצמית ומינית יציבה ובטוחה, יש חשיבות לנוכחותו בכל שלב משלבי ההתפתחות. וההשלכות של העדרו, רגשית או פיזית על אישיות הילד ועל מבנהו הנפשי. חשיבות המודעות לחסר זה ולהשלכותיו, לצורך מניעה או תיקון של דפוסים פתולוגים כדי להפסיק את מנגנון ההישנות ברמת הפרט ובהעברה הבין דורית בכלל והאפשרות של מעבר מהישרדות לחיות.

ביבליוגרפיה

- Blos, t. (1967). The second individuation process of adolescence. *The psychoanalytic study of the child*, 22, 162-186.
- Bowen, M. (1978). *Family therapy and clinical practice*. New York/London Jason Aronson
- Flores, P. J. (2001). Addiction as an attachment disorder: Implications for group therapy. *International Journal of Group Psychotherapy*, 51, 63-81.
- Fonagy, A. & Bateman, A. (2008). *Metalizing in clinical practice*. Arlington, USA : American Psychiatric Publishing.
- Green, A. (1986). *The dead mother. On private madness*. London, Hogarth Press &The Institute of Psycho analysis, 142-173.
- Helfear P. M.,(2007) Shame and the light of sex and self respect . Clin .J. Int. Institute for Bioenergetic Anal ., 17:57 -78.

Klein, M. (1957). *The Writing of Melanie Klein, Vol.3* (pp 176-235). London: Tavistock. (Envy and Gratitude)

Klein.M, (1955). Personification in the play of children: *The writings of Melanie klein, vol 1* (pp 199-209) London: Hogarth Press. (Love, Guilt and Reparation)

Kristeva J., 2007 *Seule ,une femme*. La Tour D' aigues, Editions de L'Aube,

Mahler, M.S. (1972). On the first three sub phases of the separation individuation process *Intl Journal of Psychoanalysis* ,53 ,333-338

Sandlre,j. Dare,c. Holder, a.(1988) The patient and the analyst karnak books London ch 7 pp 17-83

אילן, א. (1979) **פסיכותרפיה בילדים ובני-נוער**: תהליכי טיפול ספריית פועלים, תל-אביב .

אפטר, א', הטב, י', וייצמן, א' וטיאנו, ש' (1998). *פסיכיאטריה של הילד והמתבגר*. תל אביב: דיונון.

אוגדן, ת. הקצה הפרימיטיבי של החוויה, ת"א : עם עובד.

אריקסון, א' (1960). *ילדות וחברה*, תל אביב: ספריית פועלים.

ברמן, ע' (2003). *הקול האחר : שנדור פרנצי ותרומתו לטיפול הפסיכואנליטי*. בתוך ע' ברמן (עורך), *פרנצי בלבול השפות בין המבוגרים לילד (עמ 1-70)*. תל אביב: עם עובד.

דופראק, פ' (2000). *גריין אנדר"י*. תל אביב: תולעת ספרים.

הדר, ב. (2008) *השפעת הבושה על הנוכחות הגופנית של מטפלים ומטופלים במפגש הטיפולי הדיאדי והקבוצתי*. שיחות כרך כב חוב 3 עמ 220-232

הנדריקס, ה' (1993). *לשמור על האהבה הזאת: לקראת זוגיות*. ירושלים: אחיאסף.

הרסגור, מ' (2013) *תכנית רדיו*. אלכס אנסקי 24.8.13

ויניקוט, ד' (1963). *עצמי אמיתי, עצמי כוזב*. ע' ברמן (עורך). תל אביב: עם עובד, 2009.

ירושלמי, ח' (2007). *משבר וצמיחה*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

לפלאנש ז' 1987 *יסודות חדשים עבור הפסיכואנליזה, הפיתוי הראשיתי*. תל אביב, תולעת ספרים 2012.

מילר, א' (2000). *הדרמה של הילד המחונן*. דביר: ת"א.

מנדלוביץ, ש' (2009). *על הסדר החברתי של העצמיים המרובים לקראת פסיכואנליזה שלאחר הפוסט מודרניזם*. תל אביב: רסלינג.

פרויד, ז' (1952). *שתי נשים היסטוריות, סיפורים פסיכואנליטיים*. ספרים: צפת 2004.

פרויד, ז' (1966). מבוא לפסיכואנליזה, תרגם מגרמנית חיים אייזיק. ת"א: דביר.

פרויד, ז' (2002). הטיפול הפסיכואנליטי. תרגם מגרמנית ערן רולניק. ת"א: עם עובד.

פרנצי, ש' (1933). בלבול השפות בין המבוגרים לילד: שפת הרוך ושפת התשוקה. בתוך: ברמן ע' (עורך) פרנצי בלבול השפות בין המבוגרים לילד (עמ' 199-207) ת"א, עם עובד.